

Wolfgang Fritz Haug
At filosofere fra neden
Udvalgte artikler 1971-2010
Redigeret af Klaus Schulte

KULT 10

Wolfgang Fritz Haug: At filosofere fra neden. Udvalgte artikler 1971-2011

Print Edition 2013

© KULT, Wolfgang Fritz Haug, the translators and the original copyright owners

ISSN: 1904-1594

Online edition available at:

www.postkolonial.dk

Translation: Hans Fink, Helle Gjellerup, Henning Goldbæk, Felix Hagens, Anita Holm Riis, Susanne Pérez Jakobsen, Werner Schmidt, Klaus Schulte

Cover: Connie Særkjær

Cover photograph: Metin Yilmaz

Web editing: Ida Meisling

Institut for Kultur og Identitet
Roskilde Universitet
Postboks 260
DK-4000 Roskilde
Danmark

Wolfgang Fritz Haug
At filosofere fra neden
Udvalgte artikler 1971-2011

Redigeret af Klaus Schulte

Indledning

Klaus Schulte

Anledningen til, at der her for første gang på dansk og – ud fra de forhåndenværende søms princip i et enkelt tilfælde på svensk – publiceres et udvalg af artikler af den tyske filosof Wolfgang Fritz Haug (født 1936)¹, er hans udnævnelse til æresdoktor ved Roskilde Universitet den 20. september 2013.

Gennem sit mere end 50årige virke både indenfor og udenfor universitetet – og måske vigtigst: ud ad universitetet og ind i sin samtids filosofiske, økonomiske, social- og kulturvidenskabelige debatter og de tilsvarende idépolitiske kampe i offentligheden – har Wolfgang Fritz Haug, mere produktiv og kreativ end de fleste i sin generation af samfundskritiske akademikere, været en fremtrædende repræsentant for en uafhængig og original form for marxistisk forskning og teoridannelse. I alle sine arbejder har han søgt at efterleve tre maksimer af digteren Bertolt Brecht, som han nævner blandt sine vigtigste læremestre: Tænkning er noget, som kommer af, at man er stødt ind i vanskeligheder og som går forud for handling. Den tænkende bør derfor indrette sin tankegang således, at den gør det muligt at handle. At begribe noget betyder: at finde de rette greb til at forstå og forandre det.

Med denne opfattelse af, hvad marxistisk tænkning betyder, har Haug placeret sig lige langt fra 60ernes og 70ernes akademiske elfenbenstårnsmarxisme og fra officialmarxismen made in East Germany og Sovjetunionen med rødder tilbage til Stalintidens forfladigelse og ensretning af Marx' og andres kritisk-dialektiske tænkning til Marxismen-Leninismen, der – mod både Marx', Engels' og Lenins intentioner – endte som et samfundsbevarende system af ideologiske <https://websurvey.sfi.dk/us30892/BiPagHan.asp>dogmer. I

¹ se desuden <http://www.wolfgangfritzhaug.inkrit.de/index.htm>

modsatning hertil har Haug ofte fremhævet en alternativ konstellation af selvstændige teoretiske praktikere inden for marxismen, der tænker *med* Marx og, for så vidt de tilhører senere generationer, *ud over* ham. Konstellationen omfatter så forskellige folk som den italienske filosof og første-generations-marxist Antonio Labriola, videnskabeligt skolede og alsidige revolutionære teoretikere og politikere som Rosa Luxemburg, Antonio Gramsci og peruaneren José Carlos Mariátegui, uafhængige marxistiske filosoffer og intellektuelle som Karl Korsch, Emil Lederer, Leo Kofler og i dele af sine sene værker Walter Benjamin, samt forfattere som netop Bertolt Brecht, Peter Weiss og i nyere tid digteren Volker Braun.

Materialisme + historie = historiematerialisme eller »absolut historicisme« (Gramsci)

Intet under med sådanne inspiratorer, at murens fald, den statsadministrative socialismes sammenbrud og et kvart århundredes stadig mere omfattende globalisering på grundlag af den post-fordistiske kapitalismes forvandling til transnational high-tech-kapitalisme ikke har kunnet få Haug – som det skete med så mange marxistiske ungdomsyndere i hans og den næste generation af universitets- og mediemarxister – til at synge med i koret om marxismens endeligt – og helst også selve historiens med for nogles vedkommende, når man nu var ved det. Tværtimod er det netop historiens modsigelsesfyldte gang, som for Haug er det, som aldrig vil være til at komme uden om: Den store krise, der nu i over fem år har rystet det inden dens udbrud tilsyneladende globalt triumferende kapitalistiske system og konturerne af ›Chimerika‹, den nye multipolare verdensorden med USA og Kina som dominerende og indbyrdes afhængige globale hovedaktører, udgør såmænd bare den seneste udgave af den gamle, vedvarende udfordring med de stadig nye og skiftende ›vanskeligheder‹, som Haugs rastløse tankearbejde tager afsæt i – *med* Marx og inspireret af ham, men ikke afhængig. *Ud over*, men *belært af* ham – og *videre frem*, fordi det bliver nødvendigt, da

historien kun holder op for den enkelte, medmindre menneskeheden da skulle gå hen og gøre det af med sig selv.

Men igen: dette skræmmende perspektiv af artens evne til, gennem egne handlinger og undladelser at afskaffe sig selv (og alle andre højtudviklede livsformer på kloden med) er en *historisk* opstået mulighed. Den mulighed har, siden de atomare masseødelæggelsesvåben blev udviklet under anden verdenskrig og taget i brug i forbindelse med dens afslutning samt under den efterfølgende kaprustning og spredning, været en udfordring, de enkelte har til fælles med hverandre – om det ved og vil *være* ved det eller ej. Hvis muligheden skal afværges og udfordringen bestås, kræver det mange enkeltes individuelt kohærente tanker og indbyrdes afstemte handlinger, der kan resultere i en til kollektiv subjektivitet forsamlet handleevne, som formår at sprænge subalternitetens kæder.

Haug's integrale studieobjekt er altså menneskenes modsigelsesfyldte samfundsmæssige virkelighed i sin vorden samt deres lige så modsigelsesfyldte tænkings forhold til og rolle i denne omskiftelige virkelighed. Og formålet med studierne er at finde de greb, der gør, at begge dele – tænkningen og virkeligheden – bliver forståelige og kan begribes og forandre sig på en måde, der er en kende mere bevidst end at de tilsyneladende forandres ›af sig selv‹, fordi de forandrer sig bag om de handlende menneskers ryg og mindst lige så meget *hen over* end *inde i* de tænkende og talende hoveder på deres sansende kroppe.

Så meget om forskellen mellem historiematerialismen og den ›historiske materialisme‹, dette osteoporøse rygrad i marxismen-leninismen med ›proletariatets verdenshistoriske mission‹ som garantibevís på, at det hele nok skal ende godt.

Teorien på arbejde og den praktiske teoretiker

Et sådant historiematerialistisk projekt kræver mere end en enkelt persons energi, som Haug ellers har usædvanlig meget af. En god del af

denne energi har han derfor både i starten og undervejs på sin lange løbebane brugt på at mangedoble rækkevidden af egne evner og på at tilegne sig tillægskvalifikationer, som filosoffer som flest ikke nødvendigvis er i besiddelse af: Han er ikke bare en umådelig produktiv forsker og skribent, men har konsekvent søgt som underviser og vejleder også at sætte sit arbejdetiske præg på hundrede af studerende fra efterhånden i hvert fald fire akademiske generationer inden for diverse fag. Det gjorde han fra 1966, først som adjunkt, lektor og docent i filosofi og siden, fra 1979-2001, både som professor og siden emeritus ved Freie Universität Berlin, og som gæsteprofessor ved universiteterne i bl.a. Marburg, Roskilde, Zürich, Paris (Nanterre), Puebla (Mexico), Urbino, Durham (USA, Duke University) og ved instituttet for filosofi under Kinas samfundsvidenskabelige Akademi i Beijing. Dertil kommer, mindst lige så vigtigt, hans arbejde som mangeårig udgiver og hovedredaktør af *Das Argument*, det tidsskrift for filosofi og socialvidenskab han var med til at starte 1959. Desuden har han været forlagsleder og er oversætter, editionsfilolog og udgiver (bl.a. af Antonio Gramsci: *Gefängnishefte [Fængselsoptegnelser]*, udg. af Klaus Bochmann, Wolfgang Fritz Haug og Peter Jehle, 10 bind, 1991ff; paperback 2012).

Endelig, som om alt dette ikke var nok, har Haug gennem de seneste ca. 25 år som leder af Berliner Institut für Kritische Theorie (InkriT) været den videnskabsorganisatoriske initiativtager til og primus motor bag encyklopædien *Historisch-kritisches Wörterbuch des Marxismus* (HKWM), som han selv har leveret et stort antal centrale bidrag til. Det første bind af dette »århundredværk« (Oskar Negt), nutidens »vel største internationale projekt inden for marxismen overhovedet« (formandskabet for Rosa Luxemburg Stiftelsen), udkom i 1994; bind 8/I er udkommet i april 2013. Således nået godt og vel halvejs, er de fleste stikord efterhånden også tilgængelige på internettet². Hele projektet forventes afsluttet i 2021 med i alt 15 bind; indtil videre har over 820 viden-

² <http://www.inkrit.de/hkwm/hkwm-index.htm>

skabsfolk fra hele verden bidraget med opslag, lige som yderligere mere end 200 kommer til at gøre det i de kommende år.

Links: om at være venstreorienteret i nutidens transnationale high-tech-kapitalisme – med Marx og uden marxisme

Bredden i Haugs teoretiske arbejde, men også den kritiske vedholdenhed og selvkritiske konsekvens i forfølgelsen af dets tematiske hovedspor, fremgår af en gruppering af hans arbejder på hans website; her finder man bl.a.: *Filosofi og Dialektik*; *Spørgsmål om Politik*; *Analyser af den Europæiske Statsocialisme*; *Gramsci-studier*; *At læse 'Kapitalen' – men hvordan?*; *bidrag til Historisch-kritisches Wörterbuch des Marxismus*; *Vareæstetik og Kunst*; *litterære Studier*; *bidrag til Ideologiteorien og Fascismeforskningen*; *Kritisk Psykologi og Psykologikritik* samt *Videnskab og Partitagen (videnskabsteoretiske spørgsmål)*. Gruppernes indhold opdateres løbende med links til et udvalg af e-publikationer på tysk og i engelsk, fransk, spansk, italiensk, portugisisk og snart forhåbentlig også dansk og svensk oversættelse. Det gør, at tekster, der markerer et vigtigt stadium eller en ny orientering i forfølgelsen af en ældre problematik, kan ses i sammenhæng med hans seneste publikationer på området. Haugs mere end 20 monografier og selvstændigt publicerede artikelsamlinger samt en del bøger, som er udarbejdet i samarbejde med andre, spreder sig indholdsmæssigt over disse temagrupper; lægger man dertil antallet af hans tidsskriftartikler, kommer man, hvis man orker at tælle efter, op på over 750 publikationer.³

³ Publikationsfortegnelsen i udvalg (se s. 234ff. i denne antologi) kan nemt suppleres med en fuldstændig bibliografi af Haugs skrifter fra 2001 til 2005 og med den fortegnelse af udvalgte skrifter fra 1964 til 2000, der ligeledes er tilgængelige via links på <http://www.wolfgangfritzhaug.inkrit.de/index.htm>

Alt i alt: et imponerende korpus af kritisk teori, løbende og i så godt som alle sine lag tilgængeligt for alle interesserede som et filosofisk-socioanalytisk *work in progress*. Det indbyder og udfordrer til kritisk videreførelse gennem gamle og ny tilkommende medarbejdere eller kontrahenter – dog helst dem, han og andre kan lære noget af. Oven på den verdenshistoriske vending i årene 1989-1991 og efter årtiet med de dybe indåndinger i form af en fornyet Gramscitilegnelse, konsekvent nok i den virkningsorienterede form per se som oversætter og udgiver, og med det i emfatisk forstand kollektive HKWM-projekt blev denne værksteds-form Haugs teori-praktiske svar på, hvad han i det første af sine *Tretten forsøg på at forny marxistisk tænkning* (2001) har karakteriseret som en paradoksal eksistensform, svarende til hans samtids paradoks: at skulle være *marxist uden marxisme* – hvis man altså under marxisme forstår den ene eller den anden form for organisk sammenhæng mellem Marx' dialektisk-kritiske og verificerbarhedsafhængige teori om det kapitalistiske (og andre) samfunds immanente modsigelser og en organiseret samfundsmæssig bevægelse med et politisk projekt om en grundlæggende forandring af de(t) pågældende samfunds produktions- og ejendomsforhold i de arbejdendes interesse. Det perspektiv, som var knyttet til de første epokebestemmende artikulationsformer for en sådan sammenhæng, i skikkelse af anden halvdel af det 19. og det 20. århundredes socialdemokratiske, anarkosyndikalistiske eller venstresocialistiske og kommunistiske arbejderbevægelse(r), er uigenkaldeligt brudt sammen. Dette gælder ikke mindst for marxismen som en stadig mere virkelighedsfjern og mindre livskraftig *lære*, som de forskellige dele af denne epokebevægelse med hver deres fast tilknyttede eller mere løst associerede ideologer kappedes om at besidde et fortolkningsmonopol på. Et nyt perspektiv er knap nok begyndt at aftegne sig i de globale kampe mod fattigdom, krise(r) og krig og for en vej mod menneskehedens bæredygtige holden-hus med det levendes overlevelsesbetingelser på kloden. En ting lader dog til at være

nogenlunde sikker: En sammenhæng mellem kritisk teori og samfundsforandrende bevægelse vil kun, om overhovedet, kunne genetableres i former, der tager højde for, at der må blive tale om en bevægelsernes bevægelse i et kosmopolitisk, differencefølsomt-universalistisk perspektiv, som kan rumme store modsætninger, som er kommet for at blive.

Det er en biografisk tilfældighed, men kan også betragtes som et præcist udtryk for den beskrevne paradoksale eksistensform, at Haug som rastløs skrivende, organiserende og lærende emeritus og hans kongeniale livs- og samarbejdspartner, sociologen Frigga Haug, siden ophøret af deres faste tilknytning til et universitet, har opholdt sig skiftevis på to fælles bopæle i Los Quemados på øen La Palma de Gran Canaria og i Wolfgang Frits Haugs tyske fødeby Esslingen – når de altså ikke lige er undervejs til eller fra gæsteforelæsninger og kongresser rundt omkring i verden. Det er nemlig ikke længere ved den slags lejligheder, Haugs præsens hovedsageligt gør sig gældende: allerede ved hans 65-års-dag for 12½ år siden trak venen Volker Braun Haugs intellektuelle herkomst ikke kun fra Marx, men også fra det bedste af den franske oplysningsfilosofi og den unge Sovjetunions himmelstormende revolutionære poesi op, da han karakteriserede ham som »en internettets Diderot: internationalen mailer stikord med erfaringer fra nederlagene til brug for hans værk fuld af forslag: links fra computerne. *Links, links, links!*«

Er dette et skønmaleri? Forhåbentlig ikke – men alligevel: Man står immervæk, blankt indrømmet, i enorm intellektuel gæld til manden. En lærer, der tidligt satte sit præg. Og alligevel: allerede i begyndelsen af de godt og vel 10 år, hvor man selv alt for længe holdt fast i, hvad der helt ind i første halvdel af 80'erne i den kommunistiske bevægelse og nærmeste omegn dogmatisk gjaldt som den eneste acceptable form for marxisme, var han, en gang for alle (og imod mange!) blevet til en uafhængig, uafbrudt kreativ og produktiv-selvkritisk marxistisk tænker. Alt dette rækker langt tilbage i tiden.

Og man er, forhåbentlig, også selv blevet noget klogere siden da. Han gjorde i hvert fald – undervejs og hele tiden, i kampens hede og med knubs fra og (sandelig!) til alle de retninger, som vi i dag kan se ikke lod sig simpelt dele op i højre og venstre. Men hvad det vigtigste er: han bliver ved. Når Roskilde Universitet den 20. september 2013 udnævner ham til æresdoktor lever det op til det bedste af det, RUC har stået for fra starten: *in tranquillo mors, in fluctu vita* – i stilheden: døden, i strømmen: livet. Tænkning som rokker ved tingene – og rykker.

Klaus Schulte

Roskilde, i september 2013

Jeg takker alle, uden hvis tålmodige og aldrig svigtende hjælp det ikke ville have været muligt, at sammenstille, oversætte og få udgivet dette udvalg i løbet af de knap fire måneder der er gået siden maj 2013, da Roskilde Universitets Akademiske Råd besluttede at udnævnte Wolfgang Frits Haug til æresdoktor. Det er, først og fremmest, *my worthy constituent*, ældste ven, studiekammerat (hos bl.a. Haug) og senere kollega Hartmut Haberland, som har stået for utrættelig udfordrende kritik og alt korrektur- og opsætningsarbejde for den trykte version af artikelsamlingen. Foruden Henning Goldbæk, Hans Fink og Felix Hagens samt Werner Schmidt, som står for de her genoptrykte oversættelser af ældre dato, skylder jeg stor tak til dem, der med meget kort varsel kastede sig ud i de tre mest omfangsrige blandt de nye: Helle Gjellerup, Anita Holm Riis og Susanne Pérez Jakobsen, samt til mine modlæsere Sonja Barfod og Karen Risager. De har prøvet at luge ud i redaktørens og oversætterens germanismer og har bidraget med gode råd. Men last not least tak til vores kollega fra *Kultur- og Sprogødestudier* på RUC, Lars Jensen, som har stillet skriftrækken KULT. til rådighed som fleksibel ramme for publikationen af samlingen, både i en trykt version og i udvidet form på internettet, samt til Ida Meisling, der bogstavelig talt på falderebet trådte til for at lægge hele publikationen op på internettet.

I den elektroniske udgave af artikelsamlingen kan man finde, i kronologisk rækkefølge og på tysk, engelsk, fransk, spansk, portugisisk og svensk, et noget større udvalg af artikler samt nogle forord og indledninger til de seneste af Wolfgang Fritz Haugs bøger. Dels spindes, dels fortsættes og dels sammenknyttes der de tematiske tråde, som her er bredt ud på tryk for skandinaviske og andre evt. dansk- eller svenskkyndige læsere. Så – klik endelig videre med udgangspunkt på adressen: <http://www.postkolonial.dk/>

Redaktionelle anmærkninger

De enkelte tekster i denne samling er ordnet kronologisk.

Samlingen indeholder dels tekster oversat til denne antologi, dels tekster, der er genoptrykt efter tidligere oversættelser til dansk eller svensk.

Oversættelsen af citater fra tyske kilder (eller kilder på andre sprog) er taget fra danske oversættelser, hvis disse overhovedet findes og har været tilgængelige. Ved citater fra Karl Marx' *Kapitalen* henvises både til den tyske Marx-udgave (MEW) og til den af Johannes Witt-Hansen redigerede danske oversættelse, som udkom i Bibliotek Rhodos. For Gramscis *Fængselsoptegnelser* henvises i de fleste tilfælde til den danske oversættelse af Gert Sørensen.

Sigla

Benjamin	Walter Benjamin: Forsøg på en kritik af Volden. i: Walter Benjamin. <i>Kulturindustri. Udvalgte skrifter</i> , ved Claus Clausen, København: Bibliotek Rhodos 1973, s. 13-41
Gramsci	Antonio Gramsci, <i>Fængselsoptegnelser</i> . I udvalg, udgivet i oversættelse med indledning, kommentar og registre af Gert Sørensen. København: Museum Tusulanum, 1991
MEW	Marx-Engels Werke, Berlin (DDR) 1956-1990
Modtryk	Karl Marx, <i>Grundrids til kritikken af den politiske økonomi (råudkast) 1857-1858</i> , oversættelse, noter og forord ved Mihail Larsen og Hans-Jørgen Schanz. 4 bind 1974-1977. Århus: Modtryk
Rhodos	Karl Marx, <i>Kapitalen</i> , redaktion: Johannes Witt-Hansen, København: Rhodos 1970-1972
Tiden	Marx/Engels: Udvalgte skrifter. København: Tiden 1976
Udvalg	Karl Marx, <i>Skrifter i udvalg</i> , redaktion: Johannes Witt-Hansen, København: Rhodos 1974

Indholdsfortegnelse

Kritik af vareæstetikken (1971)	1
Standpunkt og socialistisk perspektiv i kritikken af den politiske økonomi (1972)	16
Æstetisk abstraktion (1994)	53
At filosofera med Brecht och Gramsci (1996)	57
Globalisering i <i>Manifestet</i> (1848) og i dag (1999)	79
En verden, der har plads til mange verdener (2001)	103
Kapitalisme + computer = ? (2004)	127
Hermeneutiske udfordringer i <i>Kapitalen</i> . Om interpretations-teori og teoriinterpretation (2006)	145
Om vold og hegemoni (2010)	167
Fremmedgjort handleevne (1987/2011)	207
Wolfgang F. Haugs publikationer (i udvalg)	234

		I	S	R	O	P	O	N		
1	U	Datum		Erf. Nr.:		Erf. Grund:		Erf. für:		X
2		Name <i>Haug Dr.</i>		Vorname <i>Wolfgang</i>						I
3	V	PKZ <i>23.3.36</i>		in <i>Esslingen</i>						I
4		Wohnort <i>7 Zim 33 W3</i>								X
5	W	Straße <i>Ackensteinkapell 48 a</i>		Straße						X
6		2. Wohnort		Tätigkeit <i>Ass.-Prof. Freie Uni W3</i>						X
7		Beruf <i>Philosoph</i>		Arbeitsstelle <i>Seminare f. Kate. Theologie</i>						I
8	X	Arbeitsstelle								I
9		Familienstand <i>vel.</i>								X
10		Staatsbürgerschaft								I
11	Y	<u>Bekanntwerden der Person:</u>								X
12		<i>Art. VI. 2 S. 81 Einreise mit Ehefrau Dr. Frigga W. Haug</i>								X
13		<i>in Volker Braun.</i>								H
14		robotron Organisationsmittel								H
15		A	B	C	D	E	F	G		
16		1 2 4 7	1 2 4 7	1 2 4 7	1 2 4 7	1 2 4 7	1 2 4 7	1 2 4 7		
17									Kopie ESHU Ausgewählte Berlin 6.12.10	

Dette kartotekskort fra Stasi-arkivet dokumenterer, at DDRs sikkerhedstjeneste har registreret et besøg af Wolfgang Fritz Haug og hans kone Frigga Haug hos den oppositionelle digter Volker Braun i Østberlin i 1981.

Men Stasi roder i fakulteterne: På kortet påstås fejlagtigt, at Haug arbejder ved Freie Universität Berlin, Institut for Katolsk Teologi.